

TURINYS

PRATARMĖ	8
Laisvės mitas	10
Pirmieji partizanų būriai	14
1944–1953 m. Lietuvos partizaninis karas Europos istorijoje	18
Ginkluota kova	22
Neginkluotas pasipriešinimas	26
Lietuvos partizanų tapatybė	30
Naujas požiūris į Lietuvos partizaninio karo istoriją	34
KELYJE Į PARTIZANŲ VALSTYBĘ	39
1941 m. birželio 22–25 d. sukilimas	40
Lietuvos laisvės armija	44
Bendras demokratinis pasipriešinimo sąjūdis	50
Alfonsas Vabalas	54
Rožė Jankevičiūtė	58
1948 m. birželio 19 d. Vakarų Lietuvos partizanų vadų susitikimas	62
Jonas Žemaitis	66
Petras Bartkus	70
1948 m. liepos 9 d. Baden Badeno susitarimas	74
1948 m. rugpjūčio 1–4 d. Šiaurės–rytų Lietuvos partizanų vadų sąskrydis	78
Jonas Kimštas	82
1948 m. spalio 20 d. Pietų Lietuvos partizanų vadų susitikimas	86
Adolfas Ramanauskas	90
Aleksandras Grybinas	94

LIETUVOS LAISVĖS KOVOS SAJŪDIS 99

1948 m. lapkričio 10–12 d. Vakarų ir Rytų Lietuvos partizanų vadų posėdis	100
Izabelė Vilimaitė	104
Vytautas Gužas	108
1949 m. vasario 10 d. Vyriausiosios vadovybės posėdis.	112
1949 m. vasario 16 d. deklaracija	118
LLKS Taryba ir prezidiumas	124
Leonardas Vilhelmas Grigonis.	130
LLKS Visuomeninė dalis.	134
Juozas Šibaila	138
Bronius Liesis	142
1949 m. rugpjūčio 1 d. LLKS Tarybos prezidiumo posėdis	146
1949 m. rugpjūčio 24 d. LLKS Tarybos narių posėdis	150

LIETUVOS PARTIZANŲ SRITYS 155

Jūros sritis	156
Aleksandras Milaševičius.	160
Nemuno sritis	164
Sergijus Staniškis	168
LLKS Gynybos pajėgų štabas	172
LLKS Ryšių su užsieniu tarnyba	176
Juozas Albinas Lukša.	180
Jurgis Krikščiūnas.	184
Karaliaus Mindaugo sritis.	188
Antanas Slučka	192
Bronius Krivickas.	196

LLKS TARYBOS PREZIDIUMO SEKCIJOS 203

1951 m. birželio 30–liepos 2 d. LLKS Tarybos narių pasitarimas	204
Antanas Bakšys.	208
1952 m. sausio 30 d. LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko aktas	212
1952 m. birželio 7 d. Rytų Lietuvos sekcijos narių sąskrydis	216
Paskutiniai partizanai.	220
Partizanų valstybės mitas	224
Šaltiniai ir literatūros sąrašas	228
Santrumpos	230
Summary	231

Knygoje – nauja 1944–1953 m. Lietuvos partizaninio karo interpretacija, kalbama apie šio karo ištakas, eigą ir pateikiama daugelis iki šiol nežinomų istorijos faktų; piešiami laisvės kovos vadų portretai ir braižomas reikšmingų laisvės kovos vietų žemėlapis. Pasakojimas iš esmės paremtas partizanų archyvais: įsakymais, pranešimais, apyskaitomis, laiškais, nuotraukomis, į kuriuos žvelgiama kaip į visumą – pagrindžio valstybės kanceliariją ir kroniką. Taip virš ginkluotų kovotojų iškyla valstybininkai.

LIETUVOS PARTIZANŲ TAPATYBĖ

6

„SVEIKI, ŠAUNIEJI
BROLIAI, ŽALIEJI
VANAGAI“

Kolektyvinė partizanų tapatybė daugelyje Lietuvos vietų buvo kuriama pasitelkus vanago – laisvai ir aukštai skriejančio, plėšraus, kovingo paukščio – įvaizdį. Vanagų pavadinimas plačiai skambėjo nuo 1944 m. liepos iki 1949 m. vasario, kai Vyriausiosios vadovybės narių buvo pakeistas laisvės kovotojų partizanų vardu. Ryšininkai, rėmėjai vanagų reikšmę žinojo ir suprato, dainose vartojo kartu su sakalu, aru, bet kasdienėje kalboje kovotojus dažniausiai vadino partizanais, arba miškiniais.

Algimanto apyg. partizanai
Jonas Morkūnas-Šiaurys ir
Albinas Milčiukas-Tigras.
Spėjama, paties
A. Milčiuko nuotrauka,
daryta apie 1948 m.

—
RKLKA fototeka,
Nr. 860–GV

Vyčio apyg. Gedimino rinkt. Aušros tėvūnijos partizanas, raguvietis Juozas Blinkevičius-Jaunutis su Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio ženklu – rankovės antsiuvu. 1949–1953 m.

—
RKLKA fototeka,
Nr. 172

Asmeninę partizanų tapatybę rodo po iškilmingos priesaikos suteikti slapyvardžiai, kurie saugumo sumetimais vėliau dažnai buvo keičiami. Vienais atvejais senosios partizanų tapatybės – krikšto vardo, pavardės arba pavardžių – neliko nė pėdsako, kitais naujoji ir senoji partizano tapatybė derėjo ir iš šio sąlyčio kilo trečioji – mišri laisvės kovotojo savivoka.

Iš 30 labiausiai visoje Lietuvoje paplitusių partizanų slapyvardžių $\frac{1}{4}$ yra tautiniai arba didžiųjų kunigaikščių vardai (Jaunutis, Kęstutis, Šarūnas ir kt.), likę – gamtos jėgų ir reiškinių, paukščių, žvėrių, augalų, medžių pavadinimai (Žaibas, Dobilas, Ažuolas ir kt.). Jie derėjo prie ilgų partizanų plaukų, žargono ir kai kurių kitų įvaidžio detalių, kurias atspindi to meto nuotraukos.

Nuo pat partizaninio karo pradžios kovotojai vienas kitą vadino broliais, kovos broliais, laisvės kovos broliais ir sesėmis, taip jie kūrė slaptą miško broliją, kurioje netrukus atsirado ir tariami tėvai, dėdės, piršliai, svočios, svainiai bei visi kiti giminės. Su tikrais tėvais, žmonomis ir juo labiau vaikais miškinių ryšys buvo silpnas, trūkinėjo arba jo visai nebuvo. Todėl giminės apie miškiniais tapusių artimųjų gyvenimą dažniausiai negali pasakyti nieko tikro.

Anuomet ir iki šiol partizanus suprasti, visuomenei juos priimti trukdo skirtinga patirtis: laisvės kovotojai veikdavo naktimis, ilsėdavosi dieną; gebėdavo gyventi miške, pelkėse savaitėmis ir mėnesiais; apsiprasdavo ankštame bunkeryje, kuriame uždegus žibalinę lempą imdavo trūkti oro... Šie ir daugelis kitų skirtumų slepia tikrąsias priežastis, iki šiol visuomenei neleidžiančias priimti partizanų kaip savų, suprasti jų apsisprendimą, ryžtą, įvertinti žygius ir pamatuoti auką.

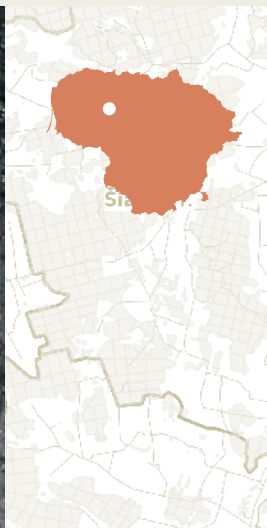
Nežinomų Algimanto apyg. partizanų inscenizacija: sulaikytas Šimonių ar Kupiškio sribas. Visoje Lietuvoje partizanai mėgo persirengti sovietų karininkais, sribais ir net kitos lyties asmenimis. Tada leisdavosi į karines operacijas, vykdyti karo lauko teismo nuosprendžių ir atlikti kitų užduočių. Be datos

—
RKLKA fototeka,
Nr. 1012

Vyčio apyg. kovotojai vieninteliai turėjo vado Alfonso Smetonos-Žygaudo išduotus Lietuvos partizano pažymėjimus. Juose buvo nuotrauka, įrašytas arba tikrasis vardas, arba slapyvardis. Pagirių (Kėdainių r.) sribų vadas Vladas Jakas pagarsėjo tuo, kad 1945 m. balandį suorganizavo dar 23 sribus ir su kulkosvaidžiu, 3 automatais, 14 šautuvų bei šovinių atsargomis visi jie perėjo į Danieliaus Vaitelio-Briedžio partizanų būrį

—
RKLKA (skaitmeninė kopija, nenumeruota)

Partizanų priesaikos akimirka: bučiuojamas kryželis Vyčio apyg. vadovybės nario Albino Burbulio-Žilvino rankoje (kartu jis laiko ką tik perskaitytos priesaikos lapelį; kairėje rankoje – nosinė kryželiui nuvalyti). Prisaikdinamieji partizanai (iš kairės): Vincas Gėgžna-Balandis, neatpažintas kovotojas, Bronius Baneckas-Špokas, Jonas Pabrinkis-Tėvas, Stasys Gėgžna-Vilkas, Petras Pabrinkis-Tetulė, Jonas Liuzinas, Petras Palinauskas-Vilkas, Antanas Palinauskas-Klevas (numeracija – saugumiečių). 1947–1952 m.

OLKM PF 1359

Rietavo sav.

Kelmės r.

**Partizanų priesaikos vieta
(Daukintiškės senkapis, Kelmės r.)**

55.664365, 22.6501

Elena Zablockaitė-Karčiauskienė (g. 1928 m.), partizanų ryšininkė *Daina*, kilusi iš Daukintiškės, prisimena, kaip prie senose kaimo kapinėse jos tėvelio pastatyto kryžiaus ūkanotą 1944 ar 1945 m. vasaros naktį prisiekė Karklėnų (Kelmės r.) šaulių būrio vado Vlodo Ražausko-Dainiaus vadovaujami partizanai ir ryšininkai.

To meto priesaika skambėjo taip: „Įstodamas į LLA organizaciją akivaizdoje Dievo ir visų kritusiųjų už Lietuvos laisvę prisiekiu dėl Lietuvos nepriklausomybės ir tolesnės jos gerovės kovoti, pasiduodamas šios organizacijos drausmei, pildydamas vadovybės pavestas pareigas ir švenčiausiai laikydamas patikėtas paslaptis. Gerai žinau, kad už sąmoningą uždavinių nevykdymą ir paslapties išdavimą gresia mirties baismė. Tai ką pasižadu, te Dievas laikyti man padeda“.

NAUJAS POŽIŪRIS Į LIETUVOS PARTIZANINIO KARO ISTORIJĄ

NUO KANKINIŲ
PRIE VALSTYBĖS
KŪRĖJŲ

7

Lietuvoje jau pučiant persitvarkymo vėjui, už Atlanto buvo parašyta ir išleista iki šiol bene conceptualiausia partizaniniam karui skirta monografija – Kęstučio Girniaus „Partizanų kovos Lietuvoje“ (1987). Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, kilo didžiulė šių tyrimų banga. Aprašomojo stiliaus darbais autoriai siekė paneigti sovietinės propagandos įdiegtus stereotipus, nuostatą, esą partizanai kovojo prieš savo šalį ir jos gyventojus. Knygose, šventinėse kalbose prie paminklų ir bunkerių įsivyravo partizanų aukos už Tėvynę ir jų patirtų kančių retorika.

Tauro apyg. Vytauto rinkt. vadas Vytautas Gavėnas-Granitas, broliai Juozas (slap. Klaidas) ir Stasys (slap. Kalinys) Ališauskai dirba *Viešbučiu* pavadintoje vadavietėje. 1949 m. balandžio 5 d.

OLKM PF 2239–34

Tauro apyg. Žalgirio rinkt. Dariaus ir Girėno tėvūnijos partizanų archyvo, 1952 m. pabaigoje arba 1953 m. paslėpto bidone (stovi kairėje), radimo vieta Žiemkelio miške (Kauno r.)

—
Astos Naureckaitės nuotr., 2018 m. balandžio 10 d.

Gintautas Miškinis su šiuo metalo ieškikliu apie 1990 m. ieškojo Lietuvos partizanų archyvų

—
V. Vaitkevičiaus nuotr., 2017 m.

Tačiau didieji Lietuvos partizanų archyvai bidonuose, į kuriuos rūpestingai sudėti dokumentai, piešia pačių laisvės kovotojų surinktos kovos istorijos paveikslą, buvo surasti ir restauruoti jau po to, kai buvo parašyti ir paskelbti svarbiausi partizanams skirti veikalai: kolektyvinė monografija „Lietuvos partizanai 1944–1953 m.“ (1996), Nijolės Gaškaitės „Paspriešinimo istorija. 1944–1953 metai“ (1997) ir „Žuvusiųjų prezidentas“ (1998), Kęstučio Kasparo „Lietuvos karas“ (1999).

Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės archyvas metalo ieškikliais tikrinant partizanų rėmėjų išsaugotą paslaptį buvo surastas 1994 m. liepą, Žemaičių apyg. vadovybės – 1994 m. rugsėjį, Žemaičių apyg. Šatrijos rinktinės – 2003 m. rugsėjį. Vytauto apyg. Tigro rinktinės archyvas aptiktas atsitiktinai, lyginant sienos su Baltarusija apsaugai skirto kelio Antanų miške griovį, Prisikėlimo apyg. archyvas Minaičiuose – kasant pamatus gyvenamojo namo priestatui...

Vien pirminė minėto Maironio rinktinės archyvo, kuriame išliko daugiau kaip 10 000 įsakymų, aktų, raportų, suvestinių, sąrašų, laiškų, apžiūra rodo, kad veikė partizanų valdymo, teisėsaugos institucijos, karinės, ryšių, ūkinės struktūros, buvo plėtojama visuomeninė veikla, leidyba ir diplomatiniai ryšiai.

Pogrindžio valstybės bruožus ryškinanti partizaninio karo interpretacija yra šios knygos pagrindas. Pasakojime tokios pat svarbios dvidešimt ryškiausių partizaninio karo asmenybių – studentai, mokytojai, tarnautojai, karininkai, kūrėjai, kurie lemiamą akimirką stojo į kovą su raudonuoju okupantu ir jai vadovavo. Neįtikėtinais sunkiomis sąlygomis jų sukurta pogrindžio valstybė šiandien yra vienas iš kertinių Lietuvos valstybingumo akmenų.

Iš archyvo dėžutės restauratoriai išima Daugėliškių miške (Raseinių r.) rasto antrojo partizanų archyvo dokumentų ritinėlius

—
Eugenijaus Peikštenio nuotr., 2014 m. lapkričio 17 d.

Ignalinos r.

1950 m. Priskėlimo apyg. vadovybės veiklos archyvas, saugumiečių surastas 25 l talpos pieno bidone Liongino Savičiaus pirtyje Geručiuose (Radviliškio r.), po grindimis. Iš viso saugumiečiai aprašė: 2489 dokumentų lapus, 62 įvairias brošiūras, 150 partizanų nuotraukų, partizanų spaudos klišės, trispalvį raištį su užrašu LLA Vanagai, Nepriklausomybės 10-mečio medalį (1918–1928), 50 sovietinių pasų, 26 karinius, 6 komjaunimo, vieną partijos bilietą ir daugelį kitų sovietinių pažymų, liudijimų, nuotraukų. 1952 m. lapkričio 6 d.

— LYA, f. K-1, ap. 58, b. 23760/3, l. 226

Švenčionių r.

**Tigro rinkt. archyvo radimvietė
(Antanų miškas, Ignalinos r.)**

55.230096, 26.712668

1999 m. liepą, kasant ir lyginant seno miško kelio griovį, atsitiktinai surastas bidonas su Vytauto apyg. Tigro rinkt. 1946–1950 m. istorijos dokumentais (iš viso 1198 lapai) ir 22 mokykliniais sąsiuviniais – *Kronikomis*. Archyvą paslėpė 1948–1952 m. rinktinei vadovavęs Lietuvos kariuomenės leit. Vincas Žaliaduonis-Cezaris; bidonas eksponuojamas Švenčionių Nalšios muziejuje, dokumentų originalai laikomi Lietuvos ypatingajame archyve, jų tekstai paskelbti atskira knyga.

ALFONSAS VABALAS

PARTIZANŲ
PROFESORIUS

11

1940 m. spalį Sorbonos universiteto teisės mokslų daktaras A. Vabalas tarė: „Važiuojam namo, madam“ ir kartu su žmona Vanda, sūnumis Eduardu ir Raimondu iš Prancūzijos grįžo į Lietuvą. A. Vabalas nebuvo kilęs nei iš kilmingos, nei iš turtingos šeimos. Vaikystėje ganė, Pirmasis pasaulinis karas šeimą nubloškė į Rusiją. Sesers Elenos remiamas, A. Vabalas baigė Prienų „Žiburio“ gimnaziją, studijuodamas teisę Vytauto Didžiojo universitete, dirbo Valstybės radiofone diktoriumi.

Kauno radiofono diktorius Alfonsas Vabalas veda radijo transliaciją iš lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno palaikų sutikimo ceremonijos. Kaunas, 1933 m. liepos 20 d.

—
Irenos Vabalienės šeimos albumas

Okupuotame krašte A. Vabalas tuoj atkreipė bolševikų, vėliau – nacių dėmesį. 1945 m. vasarį jis iš viešo, legalaus gyvenimo pasitraukė ir įstojo į Tauro apyg. partizanų gretas. Neilgai trukus A. Vabalas tapo apyg. vadovybės nariu ir Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio kūrėju. Partizanai tarpusavyje jį vadino būsimuoju Lietuvos prezidentu.

1947 m. pavasarį A. Vabalas-Gediminas parengė BDPS deklaraciją Nr. 2. Ją turėjo apsvarstyti ir kartu su atsišaukimu į lietuvių tautą priimti birželio 12–15 d. Kaune slapta rengto jungtinio BDPS Prezidiumo ir Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo posėdžio dalyviai septintųjų Lietuvos okupacijos metų proga. Tačiau minėtas dokumentas partizanų vadų buvo priimtas tik 1949 m. vasario 16 d., t. y. praėjus pusei metų po A. Vabalo žūties, ir yra visuotinai žinomas kaip Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos politinė deklaracija.

Tauro apyg. partizanų vadovybė (iš kairės): Albinas Ratkelis-Oželis, Antanas Baltūsis-Žvejys, Vytautas Gavėnas-Vampyras, Alfonsas Vabalas-Gediminas, Jonas Pileckis-Šarūnas, Vladas Stepulevičius-Mindaugas. Ne vėliau kaip 1947 m.

—
OLKM PF 2239–16